שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

עברית ולשון · מערכת הפועל · כיתה ט'

דפי תרגול: הבניינים הכבדים, פִּעֵל, פֻּעַל וְהִתְפַּעֵל

נוצר בבינה מלאכותית · הצורות המנוקדות נבדקו מול טבלאות נטייה של הפועל בעברית בת ימינו (גזרת השלמים).

📘 תזכורת: למה "כבדים"?

בבניינים **פיעל**, **פועל** ו**התפעל** יש **דגש חזק באות השנייה של השורש** (בגזרת השלמים, כשהאות אינה גרונית או ר). לכן הם נקראים "הבניינים הכבדים". פיעל הוא בניין פעיל, ופועל הוא הסביל שלו. התפעל מבטא בדרך כלל פעולה חוזרת, הדדית או תהליך.

	פִּעֵל	פֻּעַל	הִתְפַּעֵל
סימן היכר בעבר	חיריק באות הראשונה + דגש באות השנייה: **לִמֵּד**	קובוץ באות הראשונה + דגש באות השנייה: **לֻמַּד**	תחילית הִתְ־ + דגש באות השנייה: **הִתְלַבֵּשׁ**
הווה	מְ־: **מְלַמֵּד**	מְ־ + קובוץ: **מְלֻמָּד**	מִתְ־: **מִתְלַבֵּשׁ**
פעיל או סביל?	פעיל	סביל (של פיעל)	לא סביל: חוזר, הדדי או תהליך

📋 טבלאות נטייה לדוגמה: עבר

גוף	פיעל (ל-מ-ד)	פועל (ל-מ-ד)	התפעל (ל-ב-ש)
אֲנִי	לִמַּדְתִּי	לֻמַּדְתִּי	הִתְלַבַּשְׁתִּי
אַתָּה	לִמַּדְתָּ	לֻמַּדְתָּ	הִתְלַבַּשְׁתָּ
אַתְּ	לִמַּדְתְּ	לֻמַּדְתְּ	הִתְלַבַּשְׁתְּ
הוּא	לִמֵּד	לֻמַּד	הִתְלַבֵּשׁ
הִיא	לִמְּדָה	לֻמְּדָה	הִתְלַבְּשָׁה
אֲנַחְנוּ	לִמַּדְנוּ	לֻמַּדְנוּ	הִתְלַבַּשְׁנוּ
אַתֶּם	לִמַּדְתֶּם	לֻמַּדְתֶּם	הִתְלַבַּשְׁתֶּם
אַתֶּן	לִמַּדְתֶּן	לֻמַּדְתֶּן	הִתְלַבַּשְׁתֶּן
הֵם / הֵן	לִמְּדוּ	לֻמְּדוּ	הִתְלַבְּשׁוּ

📋 הווה, עתיד ושאר הצורות

הווה	פיעל	פועל	התפעל
יחיד	מְלַמֵּד	מְלֻמָּד	מִתְלַבֵּשׁ
יחידה	מְלַמֶּדֶת	מְלֻמֶּדֶת	מִתְלַבֶּשֶׁת
רבים	מְלַמְּדִים	מְלֻמָּדִים	מִתְלַבְּשִׁים
רבות	מְלַמְּדוֹת	מְלֻמָּדוֹת	מִתְלַבְּשׁוֹת

עתיד	פיעל	פועל	התפעל
אֲנִי	אֲלַמֵּד	אֲלֻמַּד	אֶתְלַבֵּשׁ
אַתָּה	תְּלַמֵּד	תְּלֻמַּד	תִּתְלַבֵּשׁ
אַתְּ	תְּלַמְּדִי	תְּלֻמְּדִי	תִּתְלַבְּשִׁי
הוּא	יְלַמֵּד	יְלֻמַּד	יִתְלַבֵּשׁ
הִיא	תְּלַמֵּד	תְּלֻמַּד	תִּתְלַבֵּשׁ
אֲנַחְנוּ	נְלַמֵּד	נְלֻמַּד	נִתְלַבֵּשׁ
אַתֶּם	תְּלַמְּדוּ	תְּלֻמְּדוּ	תִּתְלַבְּשׁוּ
אַתֶּן	תְּלַמְּדוּ	תְּלֻמְּדוּ	תִּתְלַבְּשׁוּ
הֵם / הֵן	יְלַמְּדוּ	יְלֻמְּדוּ	יִתְלַבְּשׁוּ

	פיעל	פועל	התפעל
ציווי	לַמֵּד, לַמְּדִי, לַמְּדוּ	(אין)	הִתְלַבֵּשׁ, הִתְלַבְּשִׁי, הִתְלַבְּשׁוּ
שם הפועל	לְלַמֵּד	(אין)	לְהִתְלַבֵּשׁ
שם הפעולה	לִמּוּד	(אין)	הִתְלַבְּשׁוּת

⚠️ **שיכול והידמות בהתפעל:** כשהאות הראשונה של השורש היא **ס, שׂ, שׁ** – ה-ת מתחלפת איתה במקום: **הִסְתַּכֵּל** (ולא "התסכל"). כשהיא **צ** – מתחלפים, וה-ת הופכת ל-**ט**: **הִצְטַלֵּם**. כשהיא **ז** – מתחלפים, וה-ת הופכת ל-**ד**: **הִזְדַּקֵּף**.

✏️ חלק א (רמה 1): זיהוי בניין, שורש וזמן

1. לכל פועל מודגש: כתבו את הבניין, את השורש ואת הזמן.

המשפט	בניין	שורש	זמן
המורה **סִפְּרָה** לנו סיפור מרתק.			
החדר **סֻדַּר** לפני שהאורחים הגיעו.			
הילדים **מִתְלַבְּשִׁים** מהר בכל בוקר.			
מחר **נְבַקֵּר** את סבתא בבית החולים.			
הבניין הישן **שָׁפַץ** בשנה שעברה.			
בלילה **הִסְתַּכַּלְתִּי** בכוכבים מהמרפסת.			
העוגה **מְקֻשֶּׁטֶת** בתותים ובשוקולד.			
אל **תְּדַבְּרוּ** בזמן המבחן!			
התלמידים **הִצְטַלְּמוּ** ליד הכותל בטיול השנתי.			
השחקן **הִזְדַּקֵּף** כשהמאמן נכנס לחדר.			

המשחק **בָּטַל** בגלל הגשם.			
דנה, **סַדְּרִי** בבקשה את הכלים לפני הארוחה.			

✏️ חלק ב (רמה 1–2): נטייה בגזרת השלמים, השורש ש-ל-ם

2. השלימו את הטבלה. חלק מהמשבצות כבר מלאות. שימו לב לשיכול בהתפעל.

בניין	עבר: הוא	עבר: היא	עבר: הם	הווה: יחיד	הווה: יחידה	עתיד: הוא	עתיד: הם
פיעל	שִׁלֵּם			מְשַׁלֵּם			
פועל	שֻׁלַּם						
התפעל	הִשְׁתַּלֵּם					יִשְׁתַּלֵּם	

3. הסבירו במשפט אחד את ההבדל במשמעות בין "הוא **שִׁלֵּם** את החשבון" לבין "החשבון **שֻׁלַּם**".

---

4. בתבנית של התפעל, ה-ת בא לפני ה-ש או אחריה? מה שם התופעה?

✏️ חלק ג (רמה 2): מה השורש?

5. כתבו את השורש ואת הבניין של כל מילה. היזהרו: בחלק מהמילים האותיות החליפו מקום.

המילה	שורש	בניין
מְסַדֵּר		
הִשְׁתַּמַּשְׁנוּ		
מְצַטַּלֵּם		
מְבֻקָּשׁ		
תְּלַמְּדִי		
הִתְקַבַּלְתִּי		
מְזְדַּקֵּף		
הִסְתַּגַּלְנוּ		
הִשְׁתַּדְּלוּ		
מְגַדֶּלֶת		

✏️ חלק ד (רמה 2–3): פעיל וסביל, פיעל ופועל

6. העבירו מפעיל לסביל (מפיעל לפועל). שמרו על הזמן, והתאימו את הפועל לנושא החדש במין ובמספר.

משפט פעיל (פיעל)	משפט סביל (פועל)
הוועד **קִשֵּׁט** את האולם.	
העירייה **שִׁפְּצָה** את הגן הציבורי.	
התלמידים **סִדְּרוּ** את הספרים במדף.	
המנהלת **בִּטְּלָה** את הטיול.	
העירייה **תְּשַׁפֵּץ** את הספרייה בשנה הבאה.	

7. העבירו מסביל לפעיל (מפועל לפיעל).

משפט סביל (פועל)	משפט פעיל (פיעל)
השיר **חֻבַּר** בידי המשורר.	
הפרסים **חֻלְּקוּ** על ידי המנהל.	

8. תלמיד הציע להפוך את "הילדים **הִתְלַבְּשׁוּ**" לסביל בבניין פועל. מה תגידו לו? הסבירו.

✏️ חלק ה (רמה 2): מה מבטא ההתפעל?

9. סמנו לכל פועל את משמעותו: **חוזר** (עושה לעצמו), **הדדי** (זה לזה) או **תהליך** (שינוי מצב לאט לאט).

הפועל	חוזר / הדדי / תהליך
הִתְלַבֵּשׁ	
הִתְנַגֵּב	
הִתְכַּתְּבוּ	
הִתְחַבְּקוּ	
הִתְבַּגֵּר	
הִזְדַּקֵּן	

✏️ חלק ו (רמה 3): משפטים בהקשר

10. השלימו את הפועל בצורה הנכונה, לפי השורש והבניין שבסוגריים ולפי הזמן שבמשפט.

המשפט	הפועל
אתמול הילדים ____ בתחפושות. (ל-ב-ש, התפעל)	
בשבוע הבא אנחנו ____ במוזיאון. (ב-ק-ר, פיעל)	
החדר כבר ____, אפשר להיכנס. (ס-ד-ר, פועל)	

דנה, את ____ במחשב שלי אתמול? (ש-מ-ש, התפעל)	
יואב ____ אתמול אצל הספר. (ס-פ-ר, התפעל)	
המשחק ____ בגלל הגשם. (ב-ט-ל, פועל)	
המורות ____ אותנו בסבלנות. (ל-מ-ד, פיעל, הווה)	
מחר התלמידים ____ לספר המחזור. (צ-ל-ם, התפעל)	

11. כתבו קטע קצר (3–4 משפטים) על הכנות לטיול שנתי. השתמשו בפועל אחד לפחות מכל בניין: פיעל, פועל והתפעל, וסמנו כל אחד.

מחוון: הבניינים הכבדים, פיעל, פועל והתפעל

חלק א

הפועל	בניין	שורש	זמן
סִפְּרָה	פיעל	ס-פ-ר	עבר
סָדַר	פועל	ס-ד-ר	עבר
מִתְלַבְּשִׁים	התפעל	ל-ב-ש	הווה
נְבַקֵּר	פיעל	ב-ק-ר	עתיד
שָׂפַץ	פועל	ש-פ-ץ	עבר
הִסְתַּכַּלְתִּי	התפעל	ס-כ-ל	עבר
מְקֻשָּׁטֶת	פועל	ק-ש-ט	הווה
תְּדַבְּרוּ	פיעל	ד-ב-ר	עתיד (בציווי שלילי)
הִצְטַלְּמוּ	התפעל	צ-ל-ם	עבר
הִזְדַּקֵּף	התפעל	ז-ק-ף	עבר
בָּטַל	פועל	ב-ט-ל	עבר
סַדְּרִי	פיעל	ס-ד-ר	ציווי

חלק ב

בניין	עבר: הוא	עבר: היא	עבר: הם	הווה: יחיד	הווה: יחידה	עתיד: הוא	עתיד: הם
פיעל	שִׁלֵּם	שִׁלְּמָה	שִׁלְּמוּ	מְשַׁלֵּם	מְשַׁלֶּמֶת	יְשַׁלֵּם	יְשַׁלְּמוּ
פועל	שֻׁלַּם	שֻׁלְּמָה	שֻׁלְּמוּ	מְשֻׁלָּם	מְשֻׁלֶּמֶת	יְשֻׁלַּם	יְשֻׁלְּמוּ
התפעל	הִשְׁתַּלֵּם	הִשְׁתַּלְּמָה	הִשְׁתַּלְּמוּ	מִשְׁתַּלֵּם	מִשְׁתַּלֶּמֶת	יִשְׁתַּלֵּם	יִשְׁתַּלְּמוּ

3. "שִׁלֵּם" (פיעל) הוא פעיל: הנושא הוא מי ששילם. "שֻׁלַּם" (פועל) הוא סביל: הנושא הוא מה ששולם, ועושה הפעולה לא מוזכר (או מוזכר אחרי "על ידי").

4. ה-ת באה אחרי ה-ש: הִשְׁתַּלֵּם ולא "התשלם". התופעה נקראת שיכול (החלפת מקום בין ה-ת של הבניין לאות הראשונה של השורש).

חלק ג

המילה	שורש	בניין	הערה
מְסֻדָּר	ס-ד-ר	פועל	השורש ס-ד-ר בתבנית מְפֻעָּל
הִשְׁתַּמַּשְׁנוּ	ש-מ-ש	התפעל	שיכול: ת ו-ש החליפו מקום
מְצֻטְלָם	צ-ל-ם	התפעל	שיכול והידמות: ת הפכה ל-ט
מְבֻקָּשׁ	ב-ק-ש	פועל	
תְּלַמְּדִי	ל-מ-ד	פיעל	

הִתְקַבַּלְתִּי	ק-ב-ל	התפעל	
מְזְדַּקֵּף	ז-ק-ף	התפעל	שיכול והידמות: ת הפכה ל-ד
הִסְתַּגַּלְנוּ	ס-ג-ל	התפעל	שיכול: ת ו-ס החליפו מקום
הִשְׁתַּדַּלוּ	ש-ד-ל	התפעל	שיכול: ת ו-ש החליפו מקום
מְגַדֶּלֶת	ג-ד-ל	פיעל	

חלק ד

פעיל	סביל
הוועד **קִשֵּׁט** את האולם.	האולם **קֻשַּׁט** על ידי הוועד.
העירייה **שִׁפְּצָה** את הגן הציבורי.	הגן הציבורי **שֻׁפַּץ** על ידי העירייה.
התלמידים **סִדְּרוּ** את הספרים במדף.	הספרים **סֻדְּרוּ** במדף על ידי התלמידים.
המנהלת **בִּטְּלָה** את הטיול.	הטיול **בֻּטַּל** על ידי המנהלת.
העירייה **תִּשַּׁפֵּץ** את הספרייה בשנה הבאה.	הספרייה **תְּשֻׁפַּץ** על ידי העירייה בשנה הבאה.
המשורר **חִבֵּר** את השיר.	השיר **חֻבַּר** בידי המשורר.
המנהל **חִלֵּק** את הפרסים.	הפרסים **חֻלְּקוּ** על ידי המנהל.

8. אי אפשר. "הִתְלַבְּשׁוּ" הוא בבניין התפעל, ובניין פועל הוא הסביל של פיעל בלבד. בהתפעל כאן הפעולה חוזרת אל הנושא עצמו (הילדים הלבישו את עצמם), ואין מושא שאפשר להפוך לנושא של משפט סביל.

חלק ה

הפועל	משמעות	הסבר
הִתְלַבֵּשׁ	חוזר	הפעולה חוזרת אל עושה הפעולה: הלביש את עצמו.
הִתְנַגֵּב	חוזר	ניגב את עצמו אחרי המקלחת.
הִתְכַּתְּבוּ	הדדי	כל אחד כתב לשני.
הִתְחַבְּקוּ	הדדי	כל אחד חיבק את השני.
הִתְבַּגֵּר	תהליך (שינוי מצב)	נעשה בוגר לאט לאט.
הִזְדַּקֵּן	תהליך (שינוי מצב)	נעשה זקן עם הזמן.

חלק ו

המשפט	הפועל
אתמול הילדים ____ בתחפושות. (ל-ב-ש, התפעל)	**הִתְלַבְּשׁוּ**
בשבוע הבא אנחנו ____ במוזיאון. (ב-ק-ר, פיעל)	**נְבַקֵּר**
החדר כבר ____, אפשר להיכנס. (ס-ד-ר, פועל)	**סָדַר**
דנה, את ____ במחשב שלי אתמול? (ש-מ-ש, התפעל)	**הִשְׁתַּמַּשְׁתְּ**
יואב ____ אתמול אצל הספר. (ס-פ-ר, התפעל)	**הִסְתַּפֵּר**
המשחק ____ בגלל הגשם. (ב-ט-ל, פועל)	**בֻּטַּל**

המורות ____ אותנו בסבלנות. (ל-מ-ד, פיעל, הווה)	**מְלַמְּדוֹת**
מחר התלמידים ____ לספר המחזור. (צ-ל-ם, התפעל)	**יִצְטַלְּמוּ**

11. תשובה אישית. לבדוק: לפחות פועל אחד מכל בניין, מסומן ונכון בצורתו ובזמן, וקטע קצר ומובן. דוגמה: "המורה **חִלְּקָה** לנו רשימת ציוד (פיעל). התיקים **סֻדְּרוּ** כבר בערב (פועל). בבוקר **הִתְלַבַּשְׁנוּ** מהר ויצאנו (התפעל)."

הערה למורה: בעתיד ובציווי לרבות (אתן, הן) מקובלות היום הצורות **תְּלַמְּדוּ / יְלַמְּדוּ**; הצורות **תְּלַמֵּדְנָה** ו**תִּתְלַבַּשְׁנָה** קיימות בלשון הספרותית. הצורות המנוקדות בדף ובמחוון נבדקו אחת אחת מול טבלאות נטייה מנוקדות.